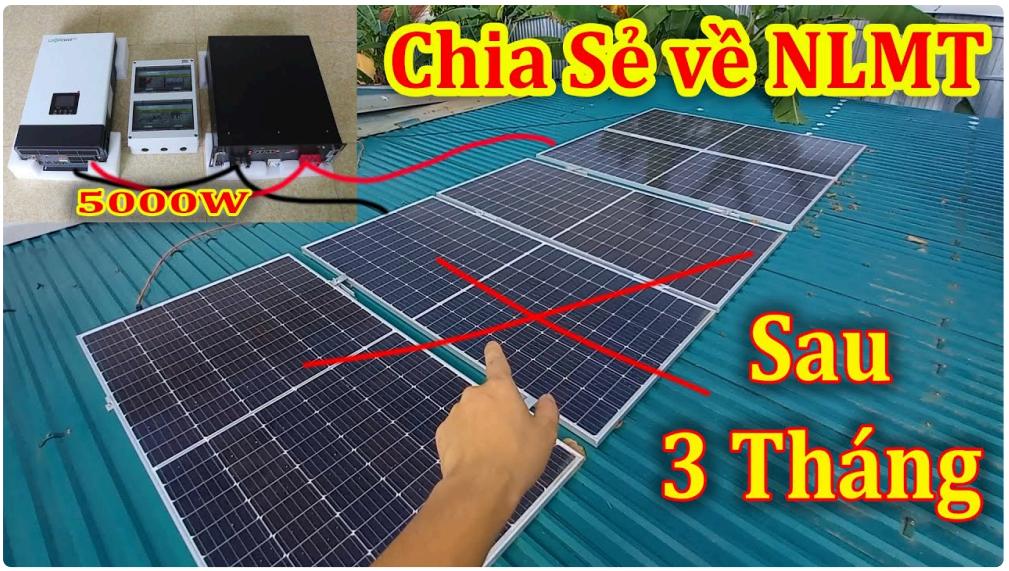

Lắp đặt điện năng lượng mặt trời nghe thì như việc đặt vài tấm lên mái, nối dây cho gọn gàng rồi chờ nắng. Nhưng nếu bạn đã từng leo lên mái lúc trời gió mạnh, nhìn một góc cây hay một máng xối nhô ra là biết ngay: che bóng không chỉ "làm giảm hiệu suất", nó còn có thể làm cả chuỗi vận hành trồi sụt theo kiểu khó chịu, khiến khoản đầu tư của bạn mệt mỏi hơn dự tính.

Tôi từng đi khảo sát một hệ nhỏ cho nhà phố. Chủ nhà rất tự tin vì "mái này nắng cả ngày". Chỉ sau một đêm trời âm u, hôm sau nắng lên thì dòng ra của dàn giảm hẳn, màn hình giám sát nhảy theo nhịp bóng của một tán cây cách đó không xa. Lúc đứng dưới sân nhìn thì cây chẳng che gì nhiều. Lúc leo lên mái, nhìn qua rìa lan can thì mới thấy bóng "lướt" đúng phần cụm tấm có góc nghiêng. Thay vì xử lý ngay bằng cách bố trí lại hàng tấm, họ giữ nguyên vị trí ban đầu. Kết quả là mùa nắng thì ổn, nhưng mùa mưa nắng xen kẽ lại thấy hiệu suất thất thường, kiểu như hệ đang "thở". May là chưa kịp mở rộng công suất.

Bài này đi sâu vào chuyện bố trí để tránh che bóng, theo kiểu thực địa, có số liệu tham chiếu, có trade-off, và có cách kiểm tra trước khi chốt phương án.

Che bóng ảnh hưởng ra sao, và vì sao "ít" vẫn có thể thành "nhiều"

Về mặt cảm tính, chúng ta thường nghĩ che một phần thì mất một phần. Thực tế hệ điện năng lượng mặt trời phức tạp hơn chút vì tấm được ghép thành chuỗi, còn trong chuỗi lại có cơ chế dòng và điện áp tương tác giữa

các phần tử.

Khi một phần tấm bị che, dòng quang sinh giảm. Nếu tấm có diode bypass (thường có trong module hiện đại), dòng bị giới hạn sẽ được "đi vòng" qua các nhánh, giảm tổn thất kiểu "kéo cả chuỗi xuống theo một chỗ hỏng". Nhưng diode bypass không phải phép màu miễn phí. Bị che lố, vị trí bị che luôn thay đổi trong ngày, hoặc che theo rìa khiến dải hoạt động của từng dãy lệch nhau, thì tổng năng lượng vẫn đi xuống rõ rệt.

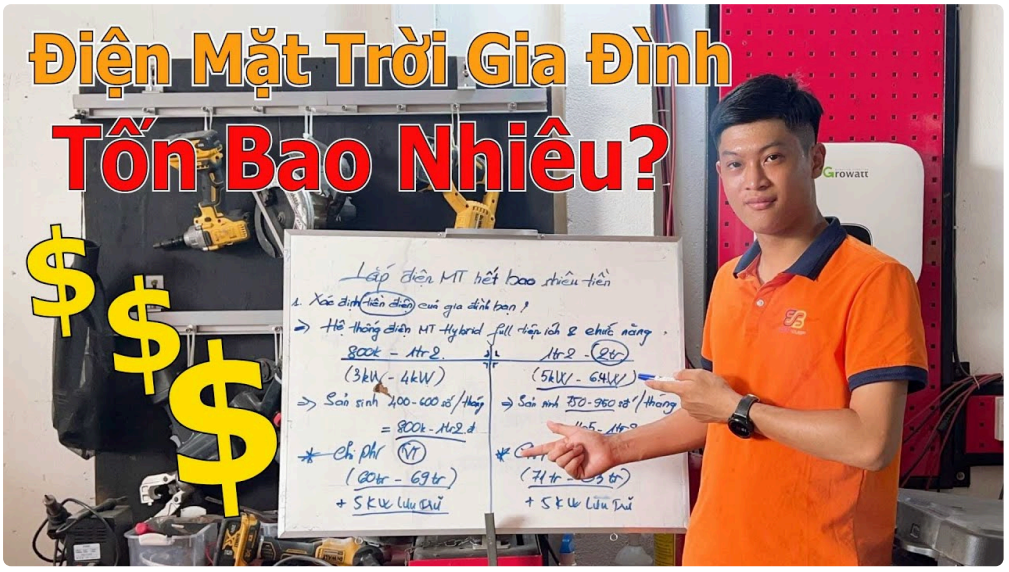
Điểm đáng sợ nhất là che bóng "nửa vời". Che bóng đủ làm dòng giảm nhưng không đủ làm bạn nhận thấy ngay bằng mắt thường. Ví dụ: một cục ống thông gió, một góc xà gồ, một tấm biển quảng cáo, hay đường dây cáp treo. Ban ngày nhìn tạm ổn, nhưng khi mặt trời lên và di chuyển, bóng sẽ quét qua từng hàng tấm theo quỹ đạo khác nhau. Hệ số tổn thất vì vậy có thể tăng lên theo thời gian, nhất là vào sáng sớm và chiều muộn.

Tôi hay nhắc khách một câu, nghe hơi "quân sự" nhưng đúng: che bóng là bài toán hình học. Bạn không chỉ cần biết vật nào che, mà cần biết lúc nào nó che, che theo chiều nào và che kéo dài bao lâu. Một bóng chỉ chiếm vài phút có thể không sao. Nhưng nếu lặp đều quanh khung giờ thu hoạch năng lượng tốt, thì "vài phút" cộng lại thành ngày dài.

Trước khi vẽ, hãy nhìn mái như một bản đồ hướng nắng

Bố trí để tránh che bóng bắt đầu từ quan sát. Đừng lao vào chọn kiểu giàn, chọn số lượng tấm, rồi mới tìm cách "chữa cháy". Trên mái, mỗi chi tiết nhỏ đều là một ứng viên gây bóng: máy lạnh, ống thoát nước, lan can, cột cờ, mái tôn phụ, dàn giàn mưa, thậm chí cả phần mái che cửa sổ.

Hãy đi một vòng quanh nhà vào hai mốc thời gian bạn hay dùng nhất: buổi sáng (khoảng 8 đến 10 giờ) và buổi chiều (khoảng 14 đến 16 giờ). Nhìn bóng đổ từ vật cố định lên mặt mái, ghi nhận xem bóng có chạm vùng dự kiến lắp đặt không. Nếu có, đừng kết luận ngay. Bóng sẽ thay đổi theo ngày. Bạn cần một cảm giác về "mùa nắng" chứ không chỉ một hôm.

Có một mẹo thực địa tôi hay dùng khi không có phần mềm mô phỏng: dùng giấy dán nhỏ hoặc băng dính màu đánh dấu rìa bóng trên mái tại từng khung giờ. Làm nhanh thôi, chụp ảnh lại. Sau đó vạch vùng "không nên đặt tấm" bằng mắt. Nó không thay thế mô phỏng, nhưng giúp bạn tránh những sai lầm cơ bản.

Góc nhìn quan trọng hơn hướng đơn thuần

Nhiều người hỏi tôi "mái hướng tây lắp có sao không". Hướng tây thật sự bất lợi vì chiều muộn thường nắng gắt và cũng dễ bị bóng của cây, bóng của hàng rào. Nhưng ngay cả hướng tối ưu vẫn có thể hỏng nếu trên mái có

các vật chắn nắng cao hơn dự kiến.

Vì vậy, bạn nên ưu tiên triết lý bố trí theo "vùng nắng ổn định". Thay vì đặt cả dàn tấm phủ đều theo diện tích mái, đôi khi tốt hơn khi gom tấm vào khu vực ít bóng hơn, chấp nhận giảm nhẹ diện tích lắp, đổi lấy năng lượng đều và giảm rủi ro thất thường.

Nguyên tắc bố trí dàn tấm để hạn chế bóng quét

Bóng quét trên mái thường đến từ hai nguồn chính: bóng từ bên ngoài (cây, nhà đối diện, tường rào, công trình lân cận) và bóng từ bên trong (những vật trên mái, cạnh mái, các thiết bị gắn thêm, bố trí hàng tấm sát nhau quá mức).

Khi nói "tránh che bóng", không phải lúc nào cũng là tránh hoàn toàn. Với nhiều mái nhà, che bóng kiểu rìa có thể không tránh được. Mục tiêu thực tế là giảm diện tích và thời gian bị che, đặc biệt là che trên các vị trí nhạy hơn.

Khoảng cách giữa các hàng tấm: bài toán "tự che" trong ngày

Nếu bạn đặt các hàng tấm quá sát nhau theo chiều mặt cắt, bóng của hàng phía trước có thể quét xuống hàng phía sau khi mặt trời đổi góc. Trên lý thuyết, khoảng cách phụ thuộc vào chiều cao giá đỡ, góc nghiêng dàn, vĩ độ, và cách định hướng. Trong thực tế, nếu bạn làm ở vùng nhiệt đới và chọn góc nghiêng vừa phải, chỉ cần để "thiếu chút" ở khoảng cách cũng đủ gây che ở buổi sáng hoặc buổi chiều.

Tôi từng gặp một hệ đặt dàn gần như thẳng đứng ít nghiêng, nhìn tổng thể rất gọn. Nhưng ngay trong mùa nắng lệch, hàng sau bắt đầu bị bóng quét do mặt trời thấp. Kết quả là sản lượng rơi vào đúng những khung giờ chủ nhà trông chờ nhất. Chỉnh lại bằng cách tăng khoảng cách hàng tấm, dù phải giảm vài tấm, nhưng hệ chạy "êm" và tổng năng lượng cả mùa tốt hơn. Đây là trade-off rất thường gặp.

Không "đè" tấm lên thiết bị mái

Máy nước nóng, máy lạnh, hộp kỹ thuật, ống thoát khói, hệ thông gió, đôi khi cả bộ phận chống sét, đều có thể tạo bóng theo giờ. Một lỗi phổ biến là bố trí tấm chạy sát quanh các thiết bị, vì ai cũng muốn tận dụng diện tích.

Điều tôi khuyên là tạo hành lang kỹ thuật. Hành lang đó vừa để bảo trì, vừa để đảm bảo vùng xung quanh các vật cao không trở thành điểm che thường xuyên. Nếu bạn giữ khoảng trống đủ, bóng quét sẽ giảm và tấm không phải "chịu" bị che theo hình dạng khó lường.

Trong nhiều trường hợp, chỉ cần dịch cả cụm dàn đi vài chục centimet hoặc đổi hướng căn chỉnh là đã giảm rõ bóng.

Vật cản bên ngoài: làm sao xử lý khi có cây hoặc nhà đối diện

Vật cản bên ngoài là phần khiến thiết kế khó nhất, vì nó không nằm trong quyền kiểm soát của bạn. Cây có thể cao lên, nhà đối diện có thể sửa mái, một tòa hàng rào có thể thêm mái che. Bạn phải thiết kế sao cho hệ bền theo thời gian chứ không chỉ đúng mùa khảo sát.

Tôi thường phân loại vật cản theo hai nhóm: "vật cản đứng yên" và "vật cản biến thiên". Vật cản đứng yên như tường, nhà xây cố định, phần mái nhô cố định. Vật cản biến thiên như cây, dây leo, thậm chí mái tôn phụ có thể thay đổi.

Với vật cản biến thiên, hướng xử lý thường là chọn vị trí lắp ít nhạy nhất với bóng quét theo ngày. Ví dụ, nếu cây che mạnh vào buổi chiều, bạn có thể tăng diện tích dàn ở phía ít bị ảnh hưởng hơn thay vì cố ép toàn bộ mái.

Nếu hai phía đều bị che, cách tối ưu đôi khi là chấp nhận giảm công suất lắp đặt điện năng lượng mặt trời, nhưng đổi lại tăng độ "an toàn vận hành".

Có một tình huống khá thực tế: chủ nhà muốn lắp đủ số tấm để đạt con số công suất "cho đẹp". Nhưng sau khảo sát, chỉ cần bóng của cây quét qua 15 đến 25 phút mỗi ngày vào mùa nắng chính. Trường hợp đó, tôi đề xuất giữ mức công suất thấp hơn một chút và đặt tấm tập trung vào vùng ít bóng. Sau một mùa vận hành, hiệu suất thực tế cao hơn kỳ vọng, và chủ nhà bớt phải nhìn số liệu giảm rồi tự hỏi vì sao.

Mái có nhiều lớp và nhiều cao độ: đừng bỏ qua hiệu ứng "bậc thang"

Nhiều mái không phẳng, có cao độ thay đổi, có phần mái thấp phần mái cao. Nếu bạn đặt giá đỡ theo bề mặt mà không tính toán, dãy tấm ở phần mái thấp có thể bị che bởi phần mái cao hơn liền kề. Đây là dạng che bóng "nội bộ kiến trúc".

Ngoài ra, độ cao lắp đặt (khoảng hở giữa tấm và mái) cũng ảnh hưởng. Tấm cao hơn thì ít bị che bởi các gờ, nhưng phải kiểm soát gió, kiểm soát tải trọng, và kiểm soát độ cứng kết cấu. Trong thực địa, tôi thấy nhiều sự cố "rung" hoặc "căng" phát sinh khi người ta tăng chiều cao bất chấp thiếu thông số liên kết. Vì vậy, tránh che bóng bằng cách nâng tấm phải đi cùng với thiết kế khung đủ cứng.

Nếu mái nhà bạn có các gờ kỹ thuật nhô cao, hãy coi đó là một "nguồn bóng tiềm năng". Vẽ tuyến lắp tấm sao cho rìa của hàng tấm không đi thẳng vào vùng bóng của gờ. Thường chỉ cần đổi hướng gá hoặc dịch hàng tấm một chút là khác biệt.

Chọn sơ đồ nối chuỗi và cách "chia khu vực bóng" cho hợp lý

Nhiều người chỉ nghĩ "bố trí tấm là xong", nhưng bố trí bố dây cũng là cách giảm thiệt hại khi không thể tránh che tuyệt đối. Khi bạn có nhiều vùng trên mái với mức độ bóng khác nhau, bạn nên chia chuỗi (string) sao cho mỗi string đại diện cho một vùng tương đồng.

Nếu bạn gom cả vùng nhiều bóng và vùng ít bóng vào cùng một chuỗi, chuỗi đó sẽ bị "kéo theo" phần bị che. Ngược lại, nếu chia chuỗi theo vùng, phần ít bóng có thể vẫn duy trì dòng tốt, còn phần bị che ảnh hưởng chủ yếu lên chuỗi của nó. Hệ thống sẽ "có sức đề kháng" hơn trước biến động.

Tất nhiên việc chia chuỗi liên quan đến cấu hình inverter, số module cho mỗi string và giới hạn điện áp cho thiết bị. Nhưng bạn có thể đưa mục tiêu thiết kế vào cuộc trao đổi ngay từ đầu: không chỉ muốn "đủ tấm", mà muốn "đủ tấm theo cụm ánh nắng".

Tôi từng thấy một hệ bố trí tấm đẹp về mặt hình học, nhưng chỉ số string trong app lại cho thấy một dãy luôn tụt. Khi kiểm tra lại, mới phát hiện chuỗi trộn lẫn hai vùng bóng khác nhau, nên dù tấm bị che không nhiều, chuỗi vẫn giảm đều đặn. Điều chỉnh lại sơ đồ chuỗi theo vùng ánh sáng giúp cải thiện rõ rệt.

Quy trình kiểm tra nhanh trước khi khoan bulông (một checklist thật sự hữu ích)

Nếu bạn làm lắp đặt trên mái thật, bạn sẽ hiểu cảm giác "lỡ rồi" khó chịu đến mức nào. Khoan xong là không thể quay lại dễ dàng. Vì vậy, trước khi chốt, hãy làm một vòng kiểm tra tập trung vào che bóng.

- Đứng tại các khung giờ chính và quan sát bóng quét lên khu vực dự kiến lắp tấm, đánh dấu rìa bóng bằng băng dính hoặc phấn

- Kiểm tra toàn bộ vật cao trên mái, bao gồm ống thông gió, máy lạnh, hộp kỹ thuật, lan can và đường đi cáp có thể tạo bóng
- Đối chiếu tầm nhìn hàng xóm, đặc biệt những phía có cây hoặc mái nhà đối diện, xem bóng có quét vào buổi sáng hoặc chiều không
- Tính lại khoảng cách giữa các hàng tấm theo mặt cắt, để hàng sau không bị che bởi hàng trước khi mặt trời thấp
- Xác nhận sơ đồ chia chuỗi theo vùng có mức bóng giống nhau, tránh trộn vùng nhiều bóng với vùng ít bóng

Checklist này không thay thế thiết kế kỹ thuật đầy đủ, nhưng giúp tránh những lỗi "ngớ ngẩn mà tốn tiền sửa".

Mô phỏng hay đo thực tế: chọn cách nào tùy ngân sách và mức độ rủi ro

Có nơi khách không đủ ngân sách cho mô phỏng phức tạp, hoặc dự án nhỏ nên không ai làm tỉ mỉ. Có nơi lại làm rất kỹ bằng phần mềm, xoay góc theo dữ liệu vị trí và tính toán quỹ đạo mặt trời. Thực ra cả hai đều có giá trị, nhưng phải phù hợp với rủi ro thực tế.

Nếu mái đơn giản, ít vật cản, hướng tương đối thông thoáng, bạn có thể dựa vào quan sát và kiểm tra nhanh theo checklist. Nếu mái phức tạp, có nhiều bậc, có cây lớn gần đó, hoặc nhà đối diện chắn theo mùa, tôi khuyên nên ưu tiên mô phỏng quỹ đạo bóng hoặc ít nhất là đo thực tế theo nhiều mốc thời gian.

Trường hợp "rủi ro cao" thường là khi bóng chỉ che một phần dãy tấm nhưng lại che đúng phần bạn dự kiến đặt công suất cao nhất. Lúc đó, mô phỏng giúp bạn nhìn được quỹ đạo bóng trước, giảm khả năng chọn sai phương án.

Khi không thể tránh che bóng hoàn toàn: cách giảm thiệt hại bằng bố trí thực dụng

Trong đời làm nghề, có những mái bạn không thể biến thành sân bóng nắng tròn trịa. Nhưng bạn vẫn có thể giảm thiệt hại.

Một hướng là tối ưu theo "mặt nắng" chứ không theo "diện tích mái". Bạn gom tấm vào vùng có mức bóng thấp, chấp nhận phần còn lại để trống. Với nhiều gia đình, cách này ít đau ví tiền hơn so với việc lắp đủ số tấm rồi chịu tổn thất cả năm.

Một hướng khác là điều chỉnh cấu hình dàn theo độ nghiêng và độ cao, nhằm giảm thời gian bóng quét. Tuy nhiên, tăng độ nghiêng có thể làm giảm số giờ tấm nhận nắng tốt ở một số mùa, và tăng chiều cao có thể ảnh hưởng gió. Vì vậy, đừng chỉ nhìn vào chuyện "tránh bóng", hãy nhìn tổng sản lượng.

Nếu hệ có giám sát, bạn có thể dùng dữ liệu để "học ngầm" về bóng. Trong vài tuần đầu vận hành, quan sát biểu đồ theo thời gian, so sánh các string. Nếu một string luôn tụt vào khung giờ nhất định, bạn biết ngay bóng đến từ đâu và lúc nào. Khi đó, phương án chỉnh sửa có thể là dịch tấm hoặc thay đổi chia chuỗi, không nhất thiết phải tháo cả hệ.

Sự cố thường gặp khi bố trí để tránh che bóng

Nhiều lỗi lặp lại ở nhiều dự án nhỏ lẫn dự án trung bình. Tôi kể ra theo dạng mô tả, để bạn dễ tự soi lại hồ sơ và hiện trường.

Thứ nhất là “khoảng cách hàng tấm tính theo cảm giác”. Bạn nhìn thấy để được là được, nhưng khi mặt trời di chuyển, bóng lại rơi vào đúng hàng tấm phía sau. Thứ hai là “tấm bọc quanh mọi thứ”, bám sát thiết bị mái khiến vùng che tăng theo thời gian. Thứ ba là “đặt dàn theo diện tích”, bất chấp có vùng bóng rõ ràng vào sáng sớm hoặc chiều muộn.

Một lỗi khác ít bị chú ý là hướng cáp và vị trí đi tuyến. Trong một số mái, đường cáp đi ngang có thể tạo gờ nhỏ, và gờ nhỏ đó lại nằm đúng rìa vùng bóng quét. Không phải lúc nào gờ cáp cũng gây che đáng kể, nhưng nếu tấm nằm sát và bóng quét đúng rìa, bạn sẽ thấy mức giảm khó hiểu.

Cuối cùng là “quên cân nhắc mùa”. Có cây rụng lá vào mùa khô, vào mùa mưa lại rậm hơn. Có bóng của công trình tạm thời thay đổi theo tiến độ thi công hàng xóm. Che bóng có thể không ổn định trong cả năm. Vì vậy, khảo sát một ngày không đủ nếu yếu tố môi trường thay đổi mạnh.

Hai tình huống thực tế, nhìn là thấy quyết định khác đi

Một lần tôi gặp nhà có sân nhỏ, trước mặt là hàng rào và cây. Tấm được bố trí kín từ trái sang phải, ai cũng nghĩ “nắng vào là đều”. Nhưng đến mùa nắng lệch, bóng cây không che toàn dàn, nó chỉ quét một phần theo chiều ngang. Nếu làm bố trí một khối tấm đồng nhất, phần bị che sẽ kéo hiệu suất của cả cụm. Giải pháp hợp lý là chia vùng theo mức bóng, bố trí tấm tập trung vào phần ít bị quét, và chừa phần gần rìa bóng. Công suất tổng giảm vài phần trăm, nhưng năng lượng thực tế lại tăng và đặc biệt là dữ liệu theo thời gian ít biến động.

Một tình huống khác là mái nhà có ống thoát khói và một máng thu nước chạy dọc. Lúc khảo sát, bóng của máng chỉ chạm rất nhỏ vào mép một vài tấm. Thực tế vận hành vài tuần cho thấy vào buổi sáng, *kinh nghiệm điện năng lượng mặt trời* dòng sụt mạnh hơn dự đoán. Lý do là bóng quét lấn vào rìa nhiều tấm hơn vào những ngày mặt trời thấp hơn. Chỉnh lại bằng cách dịch cụm tấm tránh vùng bóng rìa và thay đổi chiều bố trí theo mặt cắt. Chi phí không lớn so với tháo hoàn toàn, nhưng giúp hệ “đỡ đau” về lâu dài.

Kết hợp bố trí tránh che bóng với trải nghiệm leo mái: làm sao để vừa hiệu quả vừa an toàn

Một hệ điện năng lượng mặt trời không chỉ là “chạy được”, mà còn là “chạy ổn định” trong nhiều năm. Vì vậy, bố trí tránh che bóng nên đi cùng bố trí dễ tiếp cận.

Nếu tấm được lắp kín mít, chỉ còn một lối nhỏ, khi cần vệ sinh bụi hoặc xử lý sự cố, bạn sẽ mất rất nhiều thời gian. Thời gian đó đồng nghĩa với rủi ro tai nạn và chi phí tăng. Tôi từng thấy khách chịu khó vệ sinh quá ít vì quá khó lên mái. Bụi tích lại làm hiệu suất giảm thêm, cộng với che bóng nhẹ đã có, hiệu suất xuống sâu hơn. Đây là vòng lặp rất dễ xảy ra nếu bố trí ban đầu không tính đến bảo trì.

Hãy tạo lối đi và vị trí đứng hợp lý, đồng thời bố trí để các điểm bảo trì không nằm trong “vùng bóng rìa” khiến tấm luôn bị ảnh hưởng khi bạn tháo mở che chắn hoặc di chuyển thiết bị.

Khi nào bạn nên ưu tiên thay đổi vị trí lắp thay vì cố tối ưu trên cùng một mái?

Nếu mái có vị trí rất cố định và khó thay đổi, bạn vẫn có thể tối ưu bằng cách chia cụm, chia chuỗi, chỉnh khoảng cách hàng tấm. Nhưng có những tình huống mà tối ưu trên cùng một mái không còn kinh tế.

Ví dụ, nếu vật cản bên ngoài che vào khung giờ dài, hoặc bóng quét bao phủ phần lớn dãy tấm trong nhiều tháng, bạn sẽ tốn công tối ưu nhưng kết quả không đáng. Lúc đó, cân nhắc thay đổi vị trí lắp đặt, như chuyển

một phần dàn sang khu vực mái khác, kéo dàn ra vùng ít che hơn hoặc mở rộng hướng lắp phù hợp. Mục tiêu là giảm tỷ lệ thời gian bị che thay vì chỉ "cắt bớt một phần" ngay tại thời điểm thiết kế.

Chốt lại bằng một nguyên tắc làm nghề: tránh che bóng không phải chuyện một lần

Lắp đặt điện năng lượng mặt trời là dự án dài hơi. Cây lớn lên, công trình hàng xóm đổi mái, mùa mưa mang mây khác đi, tấm bụi bám thay tốc độ. Vì vậy, bố trí tránh che bóng nên được làm theo tư duy "giảm rủi ro theo thời gian", không phải chỉ tối ưu một khoảnh khắc.

Nếu bạn làm đúng từ giai đoạn bố trí hàng tấm, kiểm soát khoảng cách để tránh tự che, tạo hành lang quanh thiết bị mái, chia chuỗi theo vùng ánh sáng, và kiểm tra bóng theo ít nhất hai khung giờ quan trọng, bạn đã đi được hơn nửa chặng đường.

Còn phần khó nhất, đôi khi nằm ở một chi tiết rất nhỏ: một góc mái nhô ra, một dây cáp đi lệch, hay một cái cây chắn đúng rìa dàn tấm. Bạn phát hiện sớm thì xử lý nhẹ nhàng. Bạn để đến khi hệ chạy rồi mới nhận ra thì mọi thứ sẽ đắt hơn, mất thời gian hơn, và bạn sẽ phải sống chung với biểu đồ hiệu suất không giống như kỳ vọng ban đầu.

Nếu bạn muốn, bạn mô tả giúp mình: mái nhà hướng nào, có cây hoặc nhà đối diện ở phía nào, trên mái có những thiết bị gì cao ra khỏi mặt mái, và dự kiến lắp công suất khoảng bao nhiêu. Mình có thể gợi ý cách bố trí hàng tấm theo vùng ít bóng và cách chia chuỗi ở mức khái niệm, để bạn đưa vào trao đổi với đơn vị thiết kế cho sát thực tế.